

Az első Szlovák Köztársaság rendészeti szervei (1939–1945)

Law Enforcement Agencies of the First Slovak Republic (1939–1945)

FEKETE Csaba¹ 

Bevezetés: Az első Szlovák Köztársaság létrejötte meghatározó volt Közép-Európa történetében. Rendészeti szerveinek kialakulása szorosan összefüggött az állam létrejöttének körülményeivel, a csehszlovák állam szétesésével, a náci Németország befolyásával.

Cél: A tanulmány célja, hogy bemutassa az első szlovák állam fennállásának rövid időszakában – az 1939 és 1945 között – működő rendészeti feladatokat ellátó szervezetek létrejöttének körülményeit, valamint a különböző, többségében csak cseh és szlovák nyelvű forrásokban fellelhető ismeretek feldolgozásával mutassa be azok felépítését, funkcióját, működését és feladatrendszerét.

Módszer: A szerző a magyar és szlovák nyelvű szakirodalom, a Szlovák Köztársaság Rendőrségének Múzeuma által kezelt források, a Szlovák Nemzeti Emlékezet Intézet által kiadott monográfiák, valamint korabeli szlovák jogszabályok elemzésének módszerével végezte kutatását.

Eredmények: A kutatás eredménye az első szlovák állam létrejöttének politikai, biztonsági és ideológiai aspektusainak együttes vizsgálatával átfogó képet ad a korszakról. Megmutatja, hogyan hatottak egymásra a belső politikai erők és a külső német nyomás, továbbá milyen hatása volt a rendészeti szervezetek létrehozására, majd működésére. Az Állambiztonsági Központ és a Hlinka Gárda bemutatása rávilágít a paramilitáris szervezetek politikai funkcióira.

Konklúzió: Az alapkutatás jellegű tanulmány képezheti további kutatások kiindulópontját, és hozzájárulhat a régió történetének diskurzusához, valamint felhasználható az egyetemi kurzusokon. Az Állambiztonsági Központ és a Hlinka Gárda működésének elemzése segít megérteni a totalitárius rendszerek

¹ Mesteroktató, r. dandártábornok, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Kiképzési és Nevelési Intézet, e-mail: fekete.csaba2@uni-nke.hu

terjedését Közép-Európában, és hozzájárul a rendészeti szervek történelmi felelősségének feltárásához.

Kulcsszavak: első Szlovák Köztársaság, Állambiztonsági Központ, Hlinka Gárda

Introduction: The establishment of the First Slovak Republic was a defining moment in the history of Central Europe. The formation of its law enforcement agencies was closely linked to the circumstances surrounding the creation of the state, the breakup of Czechoslovakia, and the influence of Nazi Germany.

Objective: The aim of this study is to present the circumstances surrounding the establishment of law enforcement organisations operating during the brief period of the first Slovak state's existence, between 1939 and 1945, and to describe their structure, function, operation, and tasks.

Method: The author conducted his research using Hungarian and Slovak-language literature, sources managed by the Museum of the Police Force of the Slovak Republic, monographs published by the Slovak National Memory Institute, and contemporary Slovak legislation.

Results: By examining the political, security, and ideological aspects of the establishment of the first Slovak state, the research provides a comprehensive picture of the period. It shows how internal political forces and external German pressure influenced each other, as well as the impact this had on the creation and subsequent operation of law enforcement organisations. The presentation of the State Security Headquarters and the Hlinka Guard highlights the political functions of paramilitary organisations.

Conclusion: This basic research study can serve as a starting point for further research and contribute to the discourse on the history of the region, as well as being used in university courses. The analysis of the activities of the State Security Headquarters and the Hlinka Guard helps to understand the spread of totalitarian systems in Central Europe and contributes to the exploration of the historical responsibility of law enforcement agencies.

Keywords: first Slovak Republic, State Security Headquarters, Hlinka Guard

Bevezetés

Az első Szlovák Köztársaság léte egy rövid, de meghatározó korszak Közép-Európa történetében. A függetlenségét 1939. március 14-én kikiáltó Szlovákiát – az Egyesült Államok kivételével – 26 ország és a nagyhatalmak, valamint a Vatikán hivatalosan is elismerte, de valójában az ország a náci Németország diplomáciai, gazdasági, politikai befolyása alatt állt. A frissen létrejött Szlovák Köztársaság maga kezdte felállítani saját államszervezetét, amelynek létrehozásához, és ahhoz, hogy azok hatásköre véglegessé váljon, időre volt szüksége. Ebben az ellentmondásos időszakban építette ki saját rendészeti apparátusát is.

Ez magában foglalta a politikai rendőrséget, a csendőrséget, a városi rendőrséget és a paramilitáris szervezeteket.

Az első Szlovák Köztársaság létrejöttéhez vezető út

Mielőtt a bevezetőben felsorolt rendészeti szervek bemutatására sor kerülne, indokolt röviden áttekinteni a két világháború között Csehszlovákiában lezajlott politikai és társadalmi folyamatokat, amelyek területi integritásának megbomlásához, az első Szlovák Köztársaság létrejöttéhez vezettek.

Csehszlovákia az első világháború végén az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolását követően a csehek és szlovákok közös államaként jött létre 1918. október 28-án. A két nemzet ezt megelőzően soha nem élt közös államban. Az 1920-as csehszlovák alkotmány „az új államot a csehszlovák nemzet államaként fogalmazta meg, csakhogy ilyen nem létezett” (HAMBERGER 2009: 238). Valójában egy többnemzetiségű, mesterségesen létrehozott államalakulat volt, amit az 1921-ben megtartott népszámlálás adatai is megerősítettek. Kormányai viszont az állam csehszlovák nemzeti jellegének megerősítését tűzték ki célul. Gazdaságilag jó helyzetből indult, mert megörökölte az Osztrák–Magyar Monarchia iparának 70%-át.

Két évtizeden keresztül változatlan, centralizált államszervezettel, parlamentáris köztársaságként működött, haladó elveken és eszméken alapuló alkotmánnyal. „Ez az alkotmány azonban magában foglalt egy etnikai tisztogatásként is értelmezhető nemzetpolitikai doktrínát, a csehszlovákizmus eszméjét. A csehszlovákizmus doktrínáját mindenekelőtt a szlovákok nemzeti tudatának átformálására, mai fogalom szerint elnemzeti-letlenítésére használták” (HAMBERGER 2009: 238).

Csehszlovákiában a megalakulásától kezdve a csehek és szlovákok viszonyrendszerében állandó, megoldatlan kérdésként jelentkezett a szlovákok autonómiára való törekvése, ami folyamatos feszültséget keltett a két nemzet között.

Ennek kiindulópontját a Masaryk által 1918. május 31-én aláírt pittsburghi memorandum jelentette.² Az egyezményben rögzítettek ellenére Szlovákia nem kapta meg az ígért autonómiát, sőt „a cseh politikai elit határozottan tagadta a szlovák nemzet önálló mivoltát” (HAMBERGER 2009: 238).

Prága attól tartott, hogy amennyiben autonómiát biztosít Szlovákiának, azt a szudétánemeteknek³ is meg kell adnia, ami pedig a német területek azonnali elszakadásához vezetne (SIMON 2021). Ekkoriban a német nemzetiség jelentős számot képviselt az új csehszlovák államban. Az 1921-es népszámlálás során 3,2 millióan vallották

² Az USA-ban élő Szlovák Liga és a Cseh Nemzeti Egyesület tagjai rögzítették elsőként 1915. október 23-án a clevelandi egyezményben, majd 1918. május 31-én a pittsburghi egyezményben a jövőbeni államisággal kapcsolatos alapvető kérdéseket, a cseh és szlovák nemzet egyesülését, a szlovákok részére teljes nemzeti autonómia ígérletét. A csehszlovák állam megalapozásának fontos dokumentuma volt a két egyezmény.

³ A történelmi cseh országrészekben belül lakó németek (Csehország, Morvaország, Szilézia). Eredetileg nem volt közös megnevezésük, csupán az észak-morvaországi területeken élő német lakosságot nevezték szudétánemeteknek. A megnevezés fokozatosan általánosabb érvenyt kapott, és a Csehországban élő németek összességére kezdték alkalmazni.

magukat németnek. Közel 1,1 millióval többen, mint Szlovákia területén csehszlováknak (HAMBERGER 2009).

Szlovákia autonómiáját a szlovák politikusok egy része is elutasította, mert attól féltek, hogy az a magyarok számbeli túlsúlyához vezethet, és Szlovákia ismét Magyarország részévé válhat. Nem volt tehát egységes az álláspont az autonómia kérdésében Szlovákián belül.

A két világháború között éles volt a nemzetiségi kérdés Csehszlovákiában. A kormányoknak két évtized alatt nem sikerült megtalálni azt a belső állami modellt, amely az országban élő nemzetiségek igényeit figyelembe tudta volna venni (SIMON 2021).

A legnagyobb veszélyt Csehszlovákia egységére a szudétánémetek elszakadási törekvései jelentették. A nagy gazdasági válság következményei ezt csak erősítették. Az általuk lakott területeken folyó korábbi ipari termelés jelentősen visszaesett, nőtt a munkanélküliség, a nyomor, a kilátástalanság, erősödött viszont köreikben az elégedetlenség és a hitleri propaganda.

A nagy gazdasági válság Csehszlovákiában csak később, 1933-ra érte el mélypontját, ami azt jelentette, hogy a válságból történt kilábalásra is később, csak 1936-ban került sor. A munkanélküliség, a szegénység, a reménytelenség szociális és nemzetiségi feszültségekhez vezetett, különösen a szudétánémet vidéken (SIMON 2021).

A gazdasági válságból viszonylag gyorsan kilábaló Németország gazdaságilag és katonailag is megerősödött, rövid idő alatt Franciaország fölé nőtt. Az 1933-ban hatalomra került Adolf Hitler birodalmi elképzeléseibe nem illeszkedett a versailles-i rendszer fenntartása, sőt az anchluss követően expanziós törekvései között Csehszlovákia felszámolása egyértelművé vált, viszont ebben a szudétánémet-kérdés felhasználása hosszú időn át nem játszott szerepet.

„Az első csehszlovák köztársaságot (1918–1938) a német és a magyar kisebbség (a német és magyar állammal összhangban) nem fogadta el saját államának, mivel a korábban uralkodó nemzet pozíciójából a nemzetiségi kisebbség pozíciójába csúszott le” (HAMBERGER 2009: 240).

A csehszlovák kormány 1937-ben megpróbálkozott a német nemzetiségi követelések rendezésével, de sikertelenül. A Konrad Henlein által vezetett Szudétánémet Párt (SdP) elégtelennek találta az ígéretek, és az eredmények is lassan jöttek. Henlein 1937 végén felajánlotta pártja szolgálatát Hitlernek, az anchluss követően pedig felszólította a csehszlovákiai németeket az azonnali politikai egység megteremtésére. Az ott élő németek egyre gyakrabban beszéltek egy második anchlussról, amely a szudétánémet területek Németországhoz csatolásának lehetőségét jelentette. Ez teljes mértékben illeszkedett Hitler birodalmi elképzeléseibe (SIMON 2021).

A Milan Hodža vezette csehszlovák kormány rövid időn belül felismerte, hogy a szudétánémet-kérdés a német beavatkozás alapjául szolgálhat, és válaszul bejelentette az úgynevezett nemzetiségi statútum megalkotásának szándékát.

A statútumrendelet tervezete Csehszlovákia területén biztosította az országban élő valamennyi nemzetiség egyenlőségét, arányos részesedésüket a közhivatalokból, a kisebbségi költségvetésből. Biztosították volna a kisebbségek teljes körű oktatási és kulturális autonómiáját. További engedményt jelentett volna az új nyelvtörvény. A hivatalos csehszlovák államnyelv mellett az ország azon részeiben, ahol a nemzetiségek többségben voltak, ott a nyelvük hivatalos nyelvvé vált volna. A kormány elfogadta a törvényjavaslatot,

de a német nemzetiség elutasító választ adott, ezért az nem került a Nemzetgyűlés elé. A statútumtörvény tárgyalásával elsősorban a veszélyt jelentő németkérdést akarták rendezni, a magyarkérdés szóba sem került. Hodža a statútum második tervezetét viszont már átadta az Egyesült Magyar Pártnak (EMP) is, de az EMP-től is elutasító választ kapott. Az EMP képviselői attól tartottak, ha elfogadják a javaslatot, a szudétanémetek által kiharcolt engedmények a magyar közösségre nem fognak vonatkozni. A második koncepció is teljesen kudarcba fulladt, amelyet követett egy harmadik, majd egy negyedik. Az utóbbi teljesen elfogadta a német követeléseket, tiltotta viszont a nemzetiszocialista világnézet szabad gyakorlását, a területi autonómia megadása helyett az etnikai elvek alapján kialakított megyék autonómiáját helyezte kilátásba. Prága a német diplomácia tudatos lépéseinek közrehatásával – a náci érzelmű Henlein nyílt színváltását, a szudétanémetek lázadási kísérleteit és az SdP betiltását követően – nem volt képes a nemzetiségi kérdések tárgyalások útján való rendezésének lehetőségét az országon belül tartani. Európa Hitler azon véleményét fogadta el, hogy amennyiben a csehszlovák nemzetiségi politika nem változik, az Európa biztonságát veszélyezteti. Feszült politikai helyzet alakult ki, a megoldás mindinkább diplomáciai síkra terelődött, előtérbe került a határrevízió gondolata (SIMON 2021).

Adolf Hitler Chamberlain angol kormányfővel folytatott tárgyalásai során a béke megőrzésének egyetlen lehetséges útját abban látta, ha Csehszlovákia a németek lakta területeket átadja Németországnak. A birodalmi kancellár javaslatára az 1938. szeptember 29-re Münchenbe összehívott konferencián a négy hatalom (német, angol, francia, olasz) képviselői Csehszlovákia német többségű területeinek Németország számára történő átadásáról döntött.⁴ Ez a döntés az első Csehszlovák Köztársaság bukását jelentette. Október 5-én Edvard Beneš lemondott a köztársasági elnöki tisztségéről.

Lemondásának másnapján, Jozef Tiso kezdeményezésére összehívták Zsolnára a szlovák politikai elitet, ahol megfogalmazták a Szlovák Nemzet Manifestumát és megszűletett a zsolnai egyezmény,⁵ ezzel kész helyzet elé állítva a csehszlovák kormányt. Ettől az időpontról a szlovák politikai életben Hlinka Szlovák Néppártja (HSLS) játszotta a meghatározó szerepet, élén Jozef Tisóval. A zsolnai találkozón Tiso felhatalmazást kapott az autonóm kormány megalakítására, és október 7-étől annak vezetője lett. Tiso és a szlovák politikai vezetők többsége, de még az elcsatolt felvidéki magyarok politikai eliteje sem kívánta Csehszlovákia megszűnését, az autonómiát tartották reális elérhető célnak (BOROS 2015). 1938. október 11-én Kárpátalja is autonómiát kapott.

A Csehszlovák Köztársaság megszűnt, a neve Cseh–Szlovák Köztársaságra változott. Az alig féléves fennállása alatt csak a pénzügy, a had- és külügy maradt közös, Szlovákia a belügyeit önállóan intézte.

Az autonóm Szlovákia politikájában a korábbi demokratikus elemeket ezután rohamléptekben váltották fel a totalitárius rendszer elemei. Megjelent az antiszemitizmus és a csehellenesség. Az 1938. decemberi választásokat követően elkezdődött a totális állam

⁴ A müncheni egyezményt 1938. szeptember 29-én írta alá a Német Birodalom, az Egyesült Királyság, Franciaország és az Olasz Királyság.

⁵ Hlinka Szlovák Néppártja és az Agrárpárt szlovák képviselői kötötték a zsolnai tanácskozáson, amelyben deklarálták Szlovákia azonnali autonómiáját.

kiépítése, „a rezsim belső ellenségeinek (a zsidóknak, liberálisoknak, cseheknek, kommunistáknak) az üldözése” (SIMON 2021). A HSLS a szlovákosításra irányuló egyre erősebb ideológiai kampányt indított, amely leginkább a cseheket és zsidókat érintette, akik fontos pénzügyi források felett rendelkeztek, és vezető pozíciókat töltöttek be. A zsidókat nem tartották szlováknak, mert többségük magyarul vagy németül beszélt, valamint – szemben a nacionalista, klerikális, konzervatív HSLS-szel – a liberális, baloldali politika képviselői voltak (NÍŽŇANSKÝ–NEŠŤAKOVÁ 2019). A HSLS ebben a kampányban próbálta megnyerni a szlovák lakosságot, és igazolni annak tényét, hogy a zsidók és csehek vagyónát kisajátítsa (ROGOVYJ 2010).

Tiso kormánya az első bécsi döntést is a Szlovákiában maradt magyaroknak és zsidóknak akarta felróni. Utasítást adott a belügyi szerveknek, hogy – az antiszemita – Hlinka Gárda (HG) bevonásával a vagyontalan zsidó családokat gyűjtsék össze és szállítsák a Magyarországnak átadandó területekre. A cseh nemzetiség tagjait a HG radikálisabb csoportjai üzték el Szlovákiából.

Az első szlovák állam nemcsak antiszemita, de erősen sovíniszta politikát is folytatott, amelyet a többi nemzetiségi kisebbség is megsínylett. Ennek célpontjában elsősorban az a 77 ezer cseh állt, akit a „nem meghonosodott” nemzetiségek közé soroltak (BALOGH 2009).

A szlovák vezetésben egyre erősebbé vált a Szlovákia önállóságát, függetlenségét, Csehszágtól történő elszakadást követelő radikális vonal.⁶ Vojtech Tuka 1939. február 12-én személyesen kérte Hitler segítségét Szlovákia függetlenségének megteremtésében (BOROS 2015). Törekvéseiket a prágai kormány a hadsereg segítségével igyekezett megakadályozni,⁷ Emil Hácha csehszlovák elnök Tisót leváltotta, helyette Karol Sidor lett az új szlovák kormányfő. A Hlinka Gárda vezetőinek többségét letartóztatták. Sidor elutasította a németek Szlovákia függetlenségének kikiáltására irányuló kérését.

Néhány nappal később azonban – 1939. március 12-én – német nyomásra a prágai kormány beszüntette az akciót.

A következő nap Hitler Berlinbe hívta az akkor közbiztonsági tisztséget nem viselő Tisót, és egyes források szerint nyomást gyakorolt rá, hogy a szlovákok váljanak el a csehektől, illetve azt a hamisnak nevezett információt közölte vele, hogy Magyarország meg fogja támadni Szlovákiát, amivel szemben Németország csak akkor tud védelmet nyújtani Szlovákiának, ha önállóvá válik (SIMON 2015). Más források szerint viszont a Führer megzsarolta Tisót: vagy önállóvá válik Szlovákia, vagy a lengyelek és magyarok zsákmánya lesz.

Tiso március 14-re még Berlinből összehívta a szlovák országgyűlést, amely kimondta a független Szlovák Köztársaság megalakulását, de annak szuverenitása erősen megkérdőjelezhető. Emil Hácha kénytelen volt elfogadni Csehszág németek általi megszállását és azt, hogy Cseh–Morva Protektorátusként a Német Birodalom részévé válik.

A szlovák országgyűlés 1939. július 21-én elfogadta az új állam alkotmányát, és kimondta, hogy az első Szlovák Köztársaság élén a választott elnök állt, amely tisztséget Jozef Tiso töltötte be (BOROS 2015).

⁶ A radikális vonal képviselői: Vojtech Tuka, Alexander Mach és a Hlinka Gárda vezetői.

⁷ 1939. március 9-én a hadsereg megszállta Szlovákia stratégiai pontjait.

Az első Szlovák Köztársaság elnöke, Jozef Tiso

Jozef Tiso az első Szlovák Köztársaság létrehozásának egyik kulcsfigurája volt. A Trencsén megyei Nagybecsén született 1887. október 13-án. Vallásos környezetben nevelkedett, és rendkívüli nyelvtelenségnak tartották. Az anyanyelvén kívül magyarul, németül és latinul tanult.

Bende Imre nyitrai püspök támogatásával a bécsi Pázmáneumban szerezte teológiai diplomáját, majd 1911-ben szentelték pappá.

A csehszlovák állam megalakulását követően papként kapcsolódott be a politikai életbe. Agilitásával, publikációs és szónoki képességével, előrelátásával jónéhány fontos politikai személyiség felfigyelt rá. Többek között Andrej Hlinka,⁸ a Szlovák Néppárt elnöke, aki rábízta a párt szervezeti alapjainak kiépítését Nyitrán és környékén. A két világháború között a párt vezető személyiségévé vált.

Már az 1920-as évek elején Hlinka egyik lehetséges utódjaként emlegették, bár ekkor még az egyházon belül is rendkívül sikeres volt a munkássága. Hlinka atyával egyetértésben töretlenül dolgozott a szlovák autonómia megvalósításáért.

Az 1925-ben megtartott választásokon – mint a HSLS egyik legtekintélyesebb politikusát – a prágai Nemzetgyűlés képviselőjévé választották, majd 1927-ben miniszteri kinevezést⁹ kapott. Miniszterként is részt vett Szlovákia politikai életében, kitartóan dolgozott az országrész autonómiájáért, de nem adta fel egyházi szolgálatát sem.

A kormányból való távozása után is megőrizte vezető pozícióját a pártban, állásfoglalásai és gondolatai pedig egyre inkább meghatározták a HSLS által követett irányvonalat. 1930 januárjában a párt alelnökévé választották, ahol továbbra is energikusan és dinamikusan dolgozott Hlinka mellett.

Hlinka halála után¹⁰ a párt, majd az autonóm szlovák kormány elnöke lett. Előbbi titulus megszerzésével a Hlinka Gárda,¹¹ míg az utóbbival a hadsereg főparancsnoki tisztét is ő viselte. Tiso kezében jelentős hatalom koncentrálódott, politikai hatalma folyamatosan nőtt, és ezt a hatalmát az autoriter diktatórikus, tekintélyuralmi rendszer kiépítésére használta fel.

Sem Tiso, sem a kormánya nem titkolta a „zsidókérdésben” vallott nézeteit. A zsidóellenesség már az első Csehszlovák Köztársaság idején jelen volt a szlovák társadalomban, különösen a falusi konzervatív lakosság körében. Úgy vélték, hogy a zsidók kizsákmányolják a szlovák népet, és aktív segítői voltak az első világháború utáni magyarosításnak. A sok radikalizálódott szlováktól – főként fiataloktól – gyakran hangoztak el a következő gyűlölködő jelszavak: „Szlovákia a szlovákoknak, Palesztina a zsidóknak, zsidók ki, csehek ki” – „Slovensko Slovákom, Palestína Židákóm, Židia von, Česi von” (SOKOLVIČ 2009).

⁸ Római katolikus szlovák pap. A nagy tekintélyű rózsahegyí plébános a Csehszlovák Köztársaság legbefolyásosabb közszereplőinek egyike, a második világháború előtti időszak egyik legjelentősebb szélsőségesen nacionalista szlovák politikusa. 1918 decemberében hozzálatott a Szlovák Néppárt újjászervezéséhez. Döntő szerepet játszott Josef Tiso politikai pályájának elindításában.

⁹ 1927. január 15-étől 1929. október 8-ig egészségügyi és testnevelésügyi miniszter.

¹⁰ 1938. augusztus 16.

¹¹ Hlinka Néppártjának radikális, fasisztoid fegyveres szervezete.

Az új rendszer számára legfőbb rossz a zsidó, a liberális és a szabadkőműves befolyás volt (SIMON 2021).

Tiso már az autonómia első heteiben – az első bécsi döntést követően – parancsot adott a helyhatóságoknak, hogy nagyszámú nincstelen zsidót telepítsenek át a Magyarországnak visszaadandó területekre. Egy 1939 januárjában elhangzott nyilatkozatában a zsidókérdésben a *numerus clausus* elvét képviselte. Ebben kimondta, hogy a zsidóknak csak annyi befolyást hagynak Szlovákiában, amennyi Szlovákia összlakosságához mérten számarányuknak megfelel (NIŽŇANSKÝ–NEŠŤAKOVÁ 2019). Tiso már az autonómia első heteiben – az első bécsi döntést követően – parancsot adott a helyhatóságoknak, hogy nagyszámú nincstelen zsidót telepítsenek át a Magyarországnak visszaadandó területekre. Kormány 1939-től folyamatosan fosztotta meg a zsidókat jogaiktól, vagyonuktól és szabadságuktól. Az üldöztetésük miatt közel 5000 szlovákiai zsidó menekült Magyarországra. 1938. november 4-én és november 5-én mintegy 7500 zsidót telepítettek át a bécsi döntés által érintett területekre.

1942 márciusában megkezdődött a szlovákiai zsidóság lengyelországi táborokba hurcolása. Ekkor mintegy 58 ezer zsidót deportáltak.

Tiso személye máig megosztja a szlovák társadalmat, egy válságokkal, tragédiákkal terhes időszakban állt országa élén, a hatalomban betöltött pozíciója révén pedig emberek millióinak sorsát befolyásolta. Karaktere tele van ellentmondásokkal, amivel több különböző történeti vagy publicisztikai életrajz, tanulmánykötet, cikk foglalkozott (G. KOVÁCS – KAMENEC 1997).

A Tiso iránti érdeklődést nem annyira politikusi vagy emberi voltának rendkívülisége váltotta ki, mint inkább a következő tények: egy római katolikus papról van szó, aki öt és fél éven át a második világháború időszakában töltötte be a szlovák állam elnöki tisztét, annak „vezérévé” lett, a háború után pedig halálra ítélték és kivégezték (G. KOVÁCS – KAMENEC 1997).

Állambiztonsági Központ (Ústredňa štátnej bezpečnosti)

Csehszlovákia centralista politikájának erős befolyása miatt a szlovák államigazgatás egészére a cseh tisztviselők túlsúlya volt jellemző. Már Szlovákia megalakulásakor sem volt a területén elegendő értelmiségi és hivatalnok, ezért tömegesen érkeztek oda a cseh területekről hivatalnokok, pedagógusok, vasutasok, katonák és rendőrök. Ahogy az államigazgatás más szegmenseiben, úgy a rendőrség egységeiben is a csehek voltak többségben (SIMON 2021).

Az első Szlovák Köztársaság létrejöttével nyolc minisztérium, közöttük a belügyminisztérium kezdte meg azonnal működését, többségében cseh hivatalnokokkal. Elindult az államapparátus felépítése. Az volt a cél, hogy az állami hivatalokat szlovákokkal töltsék fel. Az államigazgatási szervezet azonban a kezdetektől a német kormányzati, gazdasági és katonai szervek, a német nagykövetség, valamint tanácsadóinak, az úgynevezett berátereknek a befolyása, felügyelete alatt állt, tehát nem volt teljesen független.

A rezsim tisztviselői tisztában voltak azzal, hogy amennyiben a rendszer ellenzőit (németeket, magyarokat, zsidókat, cseheket) „csitítani” akarják, akkor egy hatékony

biztonsági apparátust is ki kell építeni (BAKA 2010). A Gestapo szlovák variánsának is nevezett Állambiztonsági Központ (Ústredňa štátnej bezpečnosti, ÚŠB) felállításáról¹² 1939 őszén született döntés, amelyet a belügyminisztérium 4. osztályának és a pozsonyi rendőrségi igazgatóság hírszerzési osztályának egyesítésével hoztak létre. Működését 1940. január 1-jén pozsonyi központtal kezdte meg. Hatásköre Szlovákia teljes területére kiterjedt.¹³ Az ÚŠB-nek voltak kirendeltségei a rendőrség eperjesi igazgatóságán és Zólyomban. Ezek felállítása nem volt szisztematikus, inkább eseti jellegű (ŠEVČIK 2020). Az állam teljes hatalmi-elnyomó apparátusa, minden állami szerv – a rendőrség, a csendőrség, a járási hivatal, a községi jegyző – az ÚŠB felügyelete alatt állt, köteles volt részére közvetlenül jelenteni. Szorosan kapcsolódott a német megszálló hatalomhoz, és nem volt független a politikai rendszertől.

Az 1939. december 13-án megjelent 314/1939. számú kormányrendelet az állami rendőrség működésében jelentős változást eredményezett. Ez a rendelet szűkítette feladatkörét, a hagyományos rendőri feladatok továbbra is megmaradtak, de a politikai természetű ügyek, az államrend elleni tevékenységek, az ideológiai és nemzetiségi megfigyelések, valamint a belső ellenállás kezelése az ÚŠB hatáskörébe került. Politikai ügyekben az ÚŠB utasításait kellett követni. Az átalakulás következtében jelentős személyi változások történtek a rendőrség vezetésében, mind az egyenruhás, mind pedig a civil ruhás rendőri egységeknél. A cseheknek el kellett hagyni a szlovákiai közszolgálatot. Az alapvető cél az volt, hogy szlovákokkal töltsék fel a rendőri apparátust.

A csehek távozása után jelentős káderhiány mutatkozott a tapasztalt, képzett, lojális rendőrökből. Ezt a hiányt a nyugdíjas rendőrök reaktiválásával, a csendőriskolák újoncainak toborzásával és a Hlinka Gárda soraiból toborzott képzetlen önkéntesekkel próbálták pótolni (BAKA 2010).

Az ÚŠB 1939 és 1945 között a Szlovák Köztársaság legmagasabb szintű rendőri hivatala volt, amelynek az első vezetőjévé Jozef Mišiket nevezték ki. Az ÚŠB mély kapcsolatokat ápolt a náci katonai és rendőri szervekkel, a német tanácsadók pedig gyakorlatilag ellenőrizték és irányították az ÚŠB előjáróinak tevékenységét.

A felállítását követően, különösen a kezdeti időszakban bizonyos mértékig követte az első csehszlovák köztársaság rendőri adminisztrációjának hagyományait. Létrehozásakor a személyi állományával együtt átvette a rendőrség hírszerzési és politikai osztályának feladatait, illetve új feladatul kapta a rendőri-védelmi hírszerzést, a Gestapóval a szlovák ellenállási mozgalom elfojtását és a politikai rendőrség ellátásának funkcióját is. A belügyminisztérium részeként jogi értelmében nem volt rendőri szerv, viszont rendőri hatalmat gyakorolt. Hatáskörébe tartoztak az állambiztonsági kérdésekben, az államvédelmi törvény rendelkezéseiben, a rendőrségi ügyekben való döntések. Hírszerző szolgálata figyelemmel kísérte a kommunisták illegális tevékenységét, a demokratikus ellenzék közösségét, a zsidóság és más kisebbségek tevékenységét, a sajtót, a gazdasági ügyeket, a külföldön tartózkodó szlovákokról készült jelentéseket. Az első csehszlovák köztársaság időszakának rendőrsége lényegében a szlovák elnyomó apparátus részévé vált.

¹² Az ÚŠB felállításáról az 51/1936. Coll. z. a n. számú kormányrendelet döntött. (Még az első köztársaság jogi szabályozása.)

¹³ A szlovák belügyminiszter 152/1942. számú rendelete II. fejezet.

Antikommunista osztálya a Gestapo kegyetlen és kíméletlen kihallgatási módszereit alkalmazta, amelyet később felváltott egy céltudatos, erőszak alkalmazásával párosuló kínzás. Mindezt a teljes nyilvánosság előtt tették azzal a céllal, hogy megfélemlítsék mindazokat, akik együttműködnek az ellenállókkal.

Az ÚŠB a megalakulásától kezdve egészen 1944 szeptemberéig a belügyminisztérium egyik főosztályaként funkcionált, majd a szlovák nemzeti felkelés létrejöttével az ahhoz kapcsolódó események hatására került a honvédelmi minisztérium szervezetébe.

Egy mindössze 123 fővel működő egység volt, amelyből 40 fő hivatalnokként és irodai alkalmazottként dolgozott, a fennmaradó létszámot az operatív nyomozók alkották. Az eperjesi kirendeltsége 13 fővel, a zólyomi pedig 5 fővel működött. Állambiztonsági és hírszerzési kérdésekben a rendőrség, a csendőrség, a megyei és járási hivatalok, a jegyzők is az ÚŠB alárendeltségében működtek.

Szervezete sem feladatait, sem vezetőit tekintve nem volt stabil. A vezetői rövid időt töltöttek pozíciójukban. 1940 és 1944 között hat alkalommal változott az ÚŠB vezetőjének személye. Tagjainak és vezetőinek lojalitása gyakorta ingadozott, sőt hiányzott, nem működött együtt a rezsim vezetőivel, mert szervezetét többségében még olyan személyek alkották, akik a demokratikus Csehszlovákia rendőrségéből érkeztek. Tevékenységének megkezdése után bő egy évvel, 1941 végén a szervezet feladatainak bővülése belső strukturális átalakításhoz vezetett.

A központi főosztály öt osztályra tagolódott, amelyből az 1. osztályt az előjáró hivatali szervezete alkotta, míg a 2. osztály hírszerzési tevékenységet folytatott. Utóbbi tevékenységi köre más államok, de különösen Magyarország hírszerző tevékenységének elhárítására összpontosított.

A 3. osztály a nemzetiségekkel foglalkozott, kezdetben két alosztályból állt, majd később kiegészült egy harmadik alosztállyal, amely a kommunista szervezetek működését ellenőrizte (ŠEVČIK 2020).

A 4. osztály a folyóiratok nyilvántartását és cenzúráját végezte, az 5. osztály pedig adminisztratív, jogi feladatokat látott el, és felelt a vízumok kiadásáért, valamint a kishatárforgalom felügyeletéért.

Az 1941 és 1942 fordulóján bekövetkezett szervezeti változások után a 3. osztályon belüli alosztályok megszűntek, majd ezek a kommunista szervezetek ellenőrzését végrehajtó önálló osztállyá léptek elő, míg a folyóiratok cenzúrája, felügyelete a 6. osztály feladataiba integrálódott.¹⁴

A főosztályvezetők nagyfokú önállósággal dolgoztak. Az operatív nyomozók által feldolgozott egyes ügyeket a főosztályvezető terjesztette jóváhagyásra az ÚŠB-t vezető főosztályvezető elé. Alkalmanként, egyedi ügyekben Alexander Mach belügyminiszter közvetlenül is kért tájékoztatást az alkalmazottaktól.

Az ÚŠB bizalmi személyekből álló hálózatot működtetett. Alkalmazásukra az operatív nyomozók javaslata alapján került sor, igénybevételükről a végső döntést a főosztály vezetője hozta meg. Beszervezésük többféle módon történhetett: vagy anyagi jutalom, vagy őrizetből szabadulás ígéretével, illetve eltekintettek egy büntető feljelentés megtételétől,

¹⁴ Rozvrh práce pre rok 1942. Prezídium vnútra v Bratislave-Ústredna štátnej bezpečnosti Bratislava, dňa 2. januára 1942.

de voltak, akik önként tettek jelentést az ÚŠB hatáskörébe tartozó esetről, és hajlandók voltak együttműködni. A bizalmi személyeket a leggyakrabban a 2. Hírszerző Osztály és a kommunista szervezetek ellenőrzését végző osztály foglalkoztatta. Az együttműködésről nem írtak alá semmilyen kötelezettségvállalást, és a zsidó származású együttműködők kivételével az ÚŠB nem vezetett róluk nyilvántartást sem. Jelentéseiket szóban vagy írásban tették meg, azokat iktatták és az ügyek aktáiban helyezték el. Tevékenységükért anyagi elismerésben részesülhettek, amely elérhette a 200 koronát.

Német jelenlét

A németeknek az volt a szándékuk, hogy létrehozzanak Szlovákiában egy új, kizárólag különleges tevékenységre épülő rendészeti-biztonsági rendszert. Ezzel saját fasiszta érdekeik következetesebb érvényesítését kívánták biztosítani. A Szlovák Köztársaság a Német Birodalom szövetségese volt, amellyel 1939. március 23-án védelmi szerződést kötött. Így tudta a Német Birodalom a legnagyobb befolyást gyakorolni a szlovák politikára az élet minden területén. A Német Birodalommal való együttműködéssel kapcsolatban azonban nem volt egységes a szlovák politika álláspontja. Hlinka Szlovák Néppártjának Jozef Tiso vezette mérsékeltbb szárnya arra törekedett, hogy minimalizálja a német beavatkozást az új állam működésébe. Ezzel szemben a Vojtech Tuka mögött felsorakozó radikálisabb csoport a német nemzetiszocializmus mellett tette le voksát, és meggyőződéssel vallotta, hogy Szlovákiának a német Gestapóhoz hasonló rendőrségre van szüksége. Kezdeményezésére érkezett egy német misszió Szlovákiába, hogy egy ilyen iroda létrehozásában segítkezzen. Az SS birodalmi vezetője 1939 júniusában jelentette be, hogy döntése alapján Pozsonyban tanácsadó testületként német rendőri misszió fog működni. A misszió a hónap végén meg is érkezett dr. Helmut Tanzmann kormánytanácsadó vezetésével. Tanzmann feladata a szlovák rendőrség tanulmányozása, a kapcsolattartás és segítségnyújtás volt a bűnös politikai tevékenység elleni küzdelemben. A misszió egy hónap múlva kudarcba fulladt, amit Tuka a belügyminisztérium tisztviselőinek szabotázsával magyarázott. Még 1939 szeptemberében Tuka Heinrich Himmlernél, a Reich SS-vezetőjénél kezdeményezte egy újabb német misszió Szlovákiába küldését. Ezt követően érkezett Szlovákiába Josef Vogt bűnügyi igazgató Günter Pütz és Franz Goltz kíséretében. Kémkedésről, hazaárulásról, belbiztonságról tartott előadásaik sikerebbek voltak, mint elődjéé, de a szlovák belügyi tisztviselők tartózkodó magatartása megmaradt. Az ÚŠB megalakulása után a németek befejezettnek tekintették a rendőri misszió küldetését, és 1940 februárjától már csak Goltz mint összekötő maradt Pozsonyban, 1942-től pedig rendőr attasénak nevezték ki (ŠEVČIK 2020).

Mint minden ekkor funkcionáló állami szervben, így az ÚŠB-n belül is német tanácsadók ellenőrizték vezetőjének tevékenységét. Az együttműködést azonban nehezítette, hogy az ÚŠB-n belül kevesen beszélték a német nyelvet. A szlovák rendőrség és a Gestapo közötti együttműködésben fontos szerepet töltött be a Gestapo brnói szervezete. Szemináriumot szervezett Brnóban az ÚŠB tagjainak, illetve Bécsben, ahol megosztották velük tapasztalataikat. Mint arról korábban szó volt, különösen a kommunistaellenes osztály módszereiben jelentek meg először azok a kegyetlen módszerek, amelyek a német Gestapo

tapasztalatain alapultak, és azok a teljes szervezetben jellemzővé váltak, továbbá a Gestapo két tagja is részt vett a szlovák kommunisták tevékenységének megühsítésében.

Az ÚŠB célja 1944-ben a szlovák nemzeti felkelésben részt vevő katonák és csendőrök büntetőeljárás alá vonása volt. Hetente tartottak razziákat Szlovákia-szerte. Ennek tevékeny részese volt az igazságszolgáltatás, amely keményen korlátozta a politikai ellenfelek személyes szabadságát. Illaván gyűjtőtábort hoztak létre, ahol bírósági döntés nélkül tarthattak fogva polgárokat határozatlan ideig, egyszerűen elég volt egy rendőrségi határozat, amellyel szemben nem volt helye jogorvoslatnak, és halasztó hatálya sem volt (ŠEVČIK 2020).

A németek befolyása a szlovák nemzeti felkelés kitörését követően tovább erősödött a rendőrség szervein belül. Ezután Otto Koslowski az Einsatzkommando 13. parancsnokaként érkezett Pozsonyba. Az irányítása alatt az SS tagjai nagyszabású razziákat hajtottak végre a zsidók ellen, és letartóztatták az ÚŠB zsidó informátorait, egyben előkészítették a Gestapo érkezésének feltételeit, amely irodákat hozott létre Pozsonyban. Ezt követően az ÚŠB köteles volt minden razziát jóváhagyni a Gestapóval, amely saját erőivel is részt vett ezekben a razziákban. Németország a hivatalos együttműködés mellett saját hírszerző szolgálatai útján is folytatott illegális hírszerző tevékenységet Szlovákiában.

A németek szlovák rendőrségre gyakorolt befolyása az első Szlovák Köztársaság fennállása alatt változó intenzitással, de fennmaradt. Ez annak függvényében változott, hogy Hlinka Szlovák Néppártjának mérsékelt vagy radikális szárnya között az erőviszonyok hogyan alakultak (ŠEVČIK 2020).

Hlinka Gárda

A közös csehszlovák állam fennállása alatt a Szlovákia autonómiájáért folytatott harcban a legfontosabb szerepet az Andrej Hlinka vezette Szlovák Néppárt (HSLŠ) játszotta.

Az 1930-as évek elején a párton belül két csoport jött létre. Egy, a Jozef Tiso köré tömörülő, az autonómiaharcot parlamenti eszközökkel és demokratikus módszerekkel elképzelő, a pártvezetés idősebb tagjait és a katolikus papokat tömörítő mérsékelt csoportosulás. Velük szemben pedig egy kisebb csoportot alkottak az Alexander Mach, Vojtech Tuka és Karol Sidor vezette fiatal nemzedéket képviselő, a politikai életben az autonómiáért folytatott küzdelmek során radikális irányvonalat, fellépést képviselő tagok. A HSLŠ forradalmi stílusú retorikájának eredményeként folyamatosan emelkedett a párt ezen radikális szárnyához csatlakozó fiatalok száma, akik elégedetlenek voltak a prágai kormány a szlovák autonómia kérdésében tett lépéseivel (SOKOLOVIČ 2009).

A Hlinka Gárda (HG) létrejötté, az 1938-ban bekövetkezett megalakulása nem egyetlen személy vagy szűk csoport döntésének eredménye, hanem a szlovák autonómia kérdésének megoldási folyamatában érlelődött ki (SOKOLOVIČ 2009). A szlovák függetlenség kikiáltásáig inkább önkéntes szervezetként, egyesületként működött, befolyása azonban folyamatosan nőtt, mondhatni, korlátlan jogkörök összpontosultak a kezében. A szlovák rezsim védelmezőjeként jelent meg, és próbálta átvenni az állam fegyveres szerveinek funkcióját. Helyzete a rendszeren belül sosem volt egyértelmű, mindig vitatott volt. Tevékenysége gyakran ütközött az állami szervek és a haderő érdekeivel (SOKOLOVIČ 2009).

A HG fasiszta, antidemokratikus elemekkel rendelkező, antiszemita, anticseh jellegű félkatonai fegyveres szervezet volt, amely a náci modellek átvételére helyezte a hangsúlyt. Zsidók, csehek, magyarok és baloldali szervezetek ellen tevékenykedett. Felhatalmazást kapott a közéletbe való beavatkozásra és annak ellenőrzésére. Sokak számára 1938 és 1945 között a szlovákiai rezsim szimbólumává vált. Csak szlovák nemzetiségű állampolgárok válhattak a HG tagjaivá, zsidók számára teljesen kizárt volt ennek lehetősége (PRIBIŠ 2021). A tagfelvétel további feltételeként határozták meg az erkölcsös, büntetlen előéletet, a kifogástalan egészségi állapotot és a rendezett családi életet. Nem lehetett a gárda tagja az sem, aki 1938. október 6. előtt a szlovák autonómiatörekvésekkel szemben végzett valamilyen tevékenységet. A szigorú tagsági feltételek ellenére mégis több „illetéktelen személy” tudott tagsági viszonyt létesíteni, mert a HG számos parancsnoka felületesen végezte feladatait a tagfelvételek során. Így tudtak taggá válni kommunisták, akik időnként a zsidóellenes akciók legbuzgóbb végrehajtói voltak (SOKOLOVIČ 2009).

A szervezet a német SA mintájára épült fel, azok felügyelete alatt állt (SOKOLOVIČ 2009). A HG-t a szlovák állam belső ellenségeivel szemben elnyomó szervként alkalmazták. Részt vett a zsidók deportálásában, készenléti osztagai pedig 1944–1945-ben a német nácikkal együtt a helyi lakosság kivégzésében, meggyilkolásában.

Megalakulásától nyíltan kritizálta a prágai kormányt és hirdette: „Slovensko Slovákom” (SOKOLOVIČ 2009), vagyis Szlovákia a szlovákoké, amit igyekezett alkalmazni a közéletben is a HSLS helyi szervei révén.

Első hivatalos csoportjai 1938 júliusában illegálisan jöttek létre Nagyszombatban, Pozsonyban és Nyitrán. A megyei és járási szervezetei 1938 őszétől kezdtek formálódni, miután azt az autonóm Szlovákia létrejötte után kormányrendeletben¹⁵ legalizálták. Abban az időben a HG tevékenysége a HSLS eszméinek népszerűsítésére irányult és a pártba agitált.

Az autonómia kikiáltása után a párt radikális szárnyát képviselő híveinek gyűjtőhelye volt, olyan jelenség, amely jelentősen befolyásolta az életet Szlovákiában. Társadalmi szerepét jelentősen megerősítette az 1938-ban kiadott 15. számú kormányrendelet, amely az addig működő összes félkatonai szervezetet feloszlatta, és csak a HG-t ismerte el egyetlen katonai és rendészeti szervezetként. 1938 végén már a társadalmi és politikai élet számos területén jelen volt, és az összes hatóság, biztonsági szerv munkájában részt vett.

Egyes történészek véleménye szerint a félkatonai szervezet létrehozása a Rodobrana (RD)¹⁶ mozgalom újjáélesztésére tett kísérlet volt, amelyet 1929-ig a HSLS radikális szárnyához tartozó Vojtech Tuka vezetett. A HSLS radikális szárnyának képviselői felhasználták a rodobranai hagyományokat az új fasisztoid szervezet felépítésénél. Az autonómia kikiáltását követően legaktívabb szervezője Karol Murgaš volt. Murgaš a németek szerint a szervezet meghatározó vezetője volt, akit kivételesen rátermettnek, okosnak és energikusnak láttak.

¹⁵ A szlovák kormány 1939. évi 220. számú kormányrendelete.

¹⁶ A Szlovák Néppárt félkatonai szervezete, amely 1923 és 1927 között létezett. A szervezet – amelynek nevét nemzetvédelemnek lehet fordítani – a Hlinka Gárda elődje volt. Feloszlását követően a tagjai más pártszervezetekben tevékenykedtek. Edvard Beneš 16/1945. szám alatt kiadott rendelete alapján a tagsága 5–20 évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető, súlyosabb esetben pedig életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható volt a tagokkal szemben.

A HG főparancsnok-helyettesi pozícióját ugyan Alexander Mach töltötte be, de ő elfoglaltságai miatt nem tudta ellátni ezt a feladatát teljes mértékben. Miután ebben az időszakban az egyik legelfoglaltabb közéleti személy volt, nem maradt ideje a szervezeti utasítások, irányelvek megalkotásában való közreműködésre. A szervezési feladatok jórészt Murgašra hárultak.

A szervezeti hierarchia csúcsán a Főparancsnokság állt, amelyet három előjáró és hét osztály alkotott. A főparancsnokságnak külön előjárója volt, amely a főparancsnok mögött a második legmagasabb beosztású vezetői szint a gárda szervezetében. Ezt a pozíciót Ján Dafčík tartalékos százados töltötte be, míg a másik két beosztást Murgaš és Alexander Mach foglalta el. A hierarchikus szervezeti felépítésben a Főparancsnokság közvetlen alárendeltségében működtek a regionális parancsnokságok, a regionális parancsnokságok alatt pedig a járási, városi, körzeti és helyi parancsnokságok. Számos feladatot a helyi parancsnokokra bízta, így többek között az új tagok felvételét is. Ez egyfajta könnyelműséget jelentett a gárda szervezésében, a legfelsőbb szintről, a főparancsnokságról ezt nem koordinálták.

A Hlinka Gárda a párt egyik hatalmi eszközévé vált, és elitjén keresztül jelentős erőt tudott felmutatni, amelyben a németek is megbíztak (HRUBOŇ–IGAZ 2020). Több mint százezres tagsággal rendelkezett, akik a nemzeti érdekek őrének tartották magukat, és gyakorlatilag az élet minden területén beavatkoztak. Nem titkolt szándékuk volt, hogy a teljes államigazgatást ellenőrzésük alá vonják, a saját embereik révén pedig megszilárdítsák befolyásukat a biztonsági erők szervezetében. Erőteljesen törekedtek a megreformált csendőrségben belül a tisztí pozíciók betöltésére (HRUBOŇ–IGAZ 2020).

Az első bécsi döntés, amely Szlovákia területéből Trianonban elcsatolt területeket juttatott vissza Magyarországnak, a szlovák kormány számára ürügyként szolgált ahhoz, hogy az ország déli területeinek elvesztésért a zsidókat megbüntesse. Azzal vádolták őket, hogy elvesztették az ország déli részét. Több városban zsidóellenes tüntetések voltak, zsidókat támadtak meg, vagyonukat semmisítették meg, erőszakos cselekményeket követtek el zsidók ellen. Úgy tűnt, mintha ebbe a rendőrség is beleegyezett volna, mert a rendőrök eltűntek az utcákról. 1938. november 5-re virradóra a szegény zsidó családokat, teljes zsidó családokat autóbuszokkal, teherautókkal deportáltak a bécsi döntőbíróóság által meghatározott területeken túlra. A gazdagabb, félmillió korona feletti vagyonnal rendelkező zsidók deportálására később került sor azért, hogy Szlovákia gazdasági érdekei ne sérüljenek. Lakásaikat, üzlethelyiségeiket lepecsételték, betétkönyveiket elkobozták. Mindez a HG tagjainak lelkes közreműködésével történt.

Az autonómia első napjaiban elkezdődött a cseh alkalmazottak elbocsátása is a munkahelyeikről. Ők Szlovákia elhagyására kényszerültek (SOKOLOVIČ 2009).

A HG a csendőrséggel közösen Pavol Teplanský¹⁷ miniszter parancsára házkutatásokat hajtott végre az ország teljes területén a tőke kiáramlásának megakadályozása érdekében. Ellenőrzéseket végeztek az utakon, a vasútállomásokon és az államhatáron. Fokozott figyelmet fordítottak arra, hogy ezek a távozók sem értéktárgyat, sem jelentősebb összeget ne vigyenek el az országból. A cseheket, zsidókat át kellett kutatniuk, és

¹⁷ Az első autonóm kormányban 1938. október 7. és december 1. között mezőgazdasági, kereskedelmi, közmunkaügyi és pénzügyminiszter volt.

nyugta ellenében minden értéktárgyat el kellett venni, el kellett kobozni tőlük. Legfeljebb 500 korona készpénzt vihettek magukkal. A lefoglalt pénzeknek a gárda helyi vagy járási központjainak számláira kellett kerülni, ahonnan külön utakon áramlottak tovább. Gyakran a HG Főparancsnokságához (SOKOLOVIČ 2009).

Gyakori volt az, hogy a gárda tagjai nem a hatóságok felhatalmazása alapján és felügyeletével, hatáskörüket túllépve látták el feladataikat.

A gárdisták a lefoglalt, elkobzott értéktárgyakból, pénzből sokat saját maguk számára tartottak meg oly módon, hogy arról semmilyen elismervényt vagy feljegyzést nem készítettek. Emiatt a kerületi hatóságok utasításokat adtak ki minden csendőrőrsnek és a jegyzőknek, hogy a HG tagjai a hatóságok távollétében nem végezhetnek személy- és járműátvizsgálás.

A gárda tagjai részt vettek a cseh állampolgárok kiutasításában is. A csehek eltávolításakor embertelen, antidemokratikus módszereket alkalmaztak, levéltitkot sértettek, beavatkoztak a vállalkozások működésébe.

Szlovákia önállóvá válását követően a cseh hivatalnokok eltávolításával az egyik legnagyobb létszámhiány a csendőrségnél keletkezett. Belügyminiszteri rendelet azonban lehetővé tette, hogy a csendőrség létszámát ideiglenesen a HG azon tagjaiból fel lehet tölteni, akik katonai kiképzésben már részesültek és büntetlen előéletűek. Ez a döntés megoldhatta volna a csendőrség létszámproblémáit, viszont a gárda tagjai a csendőrhatalóság engedélye nélkül számos olyan intézkedést hajtottak végre, amely a csendőrség, a rendőrség körében is felháborodást keltett. Házkutatásokat végeztek, lefoglaltak, őrizetbe vettek olyan személyeket, akiket a szlovák állam ellenségének vélték.

A HG Főparancsnoksága ugyan többször nyilatkozta, hogy hasonló esetekben a legszigorúbban járnak el tagjaikkal szemben, a gyakorlatban semmi sem változott.

Számos hatalommal visszaélés, vesztegetés, erőszakos zsarolás jelent meg zsidókkal és más állampolgárokkal szemben, amelyre érzékenyen reagált mind a társadalom, mind pedig a HG tagságának többsége. A sötét elemek egyre inkább felülkerekedtek a szervezetben. A korrupció elhatalmasodott, amikor a HG-t megbízták a zsidóellenes törvények végrehajtásának felügyeletével.

Az erőszakos, korrupt viselkedés elengedhetetlenné tette a szervezet megtisztítását. A HG Főparancsnoksága arról döntött, hogy a szervezetben meg kell válni azoktól a tagoktól, akikből hiányzik a keresztény, nemzeti szellem, továbbá azoktól, akik nem az autonómia ügyének szolgálatáért, hanem személyes érdekből, kapzsiságból és tekintélyük erősítése okán csatlakoztak a gárdához.

Karol Sidor főparancsnok utasítására 1939. február 3-án le is állították az új tagok felvételét. A gárdatagoknak a birtokukban lévő fegyvereket le kellett adniuk. Ez hozott némi minőségi változást, de továbbra is maradtak a tagságra méltatlan gárdisták a szervezetben, sőt vezető pozíciót töltöttek be.

A HG a rezsim fennállása alatt nem tudott erős szervezetté válni, a társadalom részéről nem volt meg a támogatottsága.

1945-ben szűnt meg a szlovák nemzeti felkelés kitörése után. Tagjai részben külföldre távoztak, főként Németországba, Csehországba és Ausztriába. Otthon maradásuk esetén polgári jogaik elvesztésével, vagyonelkobzással, börtönbüntetéssel, rosszabb esetben halálbüntetéssel kellett volna szembenéznük. A tiszteket bíróság elé állították. Néhányukat

hazaárulás vádjával kivégezték, többüket megsegyényítve, kopaszra borotválva, mezítláb állították ki a városuk főterére, a hátukra táblát tettek, amelyen a „nemzet árulója” felirat volt (SOKOLOVIČ 2009).

Összefoglaló

A csehek és szlovákok államaként 1918 októberében létrejött Csehszlovákia két évtized utáni megszűnése részben belpolitikai, részben külpolitikai okokra vezethető vissza. A szlovákok legfőbb követelése, a pittsburghi egyezményben rögzített autonómia biztosítása elmaradt, a nemzetiségi problémák megoldatlanok maradtak, az ebből adódó cseh–szlovák nézeteltérés végigkísérte az első köztársaság húsz esztendejét. A müncheni egyezmény aláírása után Csehszlovákia az elszenvedett területi veszteségeket követően megszűnt, létrejött a független Szlovákia, amely csak formálisan volt független, valójában német protektorátusként működött. Az államigazgatásban mindenhol jelen voltak a német tanácsadók, a beráterek, akik lényegében diktálták a végrehajtást az állam működésének minden területén.

Ebben a Csehszlovákiában vált meghatározó szlovák politikussá Jozef Tiso, aki a szlovák autonómiáért folytatott harcban az első szlovák állam létrehozásának kulcsszereplője volt, és ekkor vált meghatározó politikai erővé a HSĽS. Tiso köztársasági elnökként már az autonómia első napjaiban megkezdte a demokrácia teljes felszámolását, és egy klerofasiszta, a szlovák identitást hangsúlyozó, a kisebbségek jogait korlátozó nacionalista propagandával párosuló totalitárius rendszer kiépítését.

Szlovákia önállóvá válását követően a belügyminisztérium is a beráterek jelenlétében kezdte meg működését, amelynek szervei a Harmadik Birodalom, valamint a szlovák fasiszta vezetés politikai céljainak megfelelően tevékenykedtek, működötek.

A németek célja, az SS mintájára, saját érdekeik érvényesítésére egy különleges rendőrségi-biztonsági szervezet létrehozása volt. Tiso mérsékelni akarata ugyan a német befolyást, viszont a vele szemben radikális nézeteket valló Tuka azt az álláspontot képviselte, hogy Szlovákiának szüksége van egy, a Gestapóhoz hasonló rendőri szervezetre. Így jött létre az az Állambiztonság Központ, a két vidéki – zólyomi és eperjesi – kirendeltséggel, amely a Szlovák Köztársaság legmagasabb szintű rendőri hivatala volt 1939 és 1945 között. Tiso rezsimjének politikai rendőrségeként tevékenykedett, meglehetősen instabil módon. 1940 és 1944 között hat vezetője volt, feladatainak bővülése pedig strukturális átalakításokat eredményezett. Tagjainak és vezetőinek lojalitása gyakorta ingadozott, sőt hiányzott. Nem működtek együtt a rezsim vezetőivel, mert szervezetét olyan személyek alkották, akik a demokratikus Csehszlovákia rendőrségéből érkeztek.

Az egypártrendszer hatalmi eszközöként formálódott és jött létre a HG a német SA mintájára, fasiszta, antiszemita félkatonai fegyveres szervezetként, amely a náci modellek átvételére helyezte a hangsúlyt. Részt vett a zsidók deportálásában, a csehek, magyarok és kommunisták üldözésében. Többen személyes érdekből, kapzsiságból csatlakoztak a Hlinka Gárdához. Bár kormányrendelet legalizálta a működését, a belső szervezetség és irányításának hiánya gyakorta megmutatkozott a működésében. Tagjainak jellemzően erőszakos, korrupt magatartása belső feszültséget okozott a Gárdán belül, és

felháborította a szlovák polgárokat is. Fennállása alatt sem megerősödni, sem társadalmi támogatottságot kivívni magának nem tudott.

Fontos megjegyezni, hogy ezek a szervezetek feladataikat a háborús rezsim keretében végezték, és céljuk a hatalom, valamint a lakosság feletti ellenőrzés megszilárdítása volt. Tevékenységük tragikus következményekhez vezetett, és mély nyomot hagyott a szlovák társadalomban. Az eredmény: a politikai üldözés, a demokratikus értékek megsemmisítése, a holokauszt végrehajtásában részvétel, közel 75 000 zsidó deportálása. A háború utáni igazságszolgáltatás csak részben tudta feloldani ezt a traumatikus örökséget, amely máig hatással van a szlovák történelem szemléletére és a kollektív emlékezetre.

Ezek a szervezetek a második világháború végén Szlovákia megszűnésével együtt spontán módon tűntek el, tagjaik közül sokan külföldre menekültek, mások háborús bűnösként álltak bíróság elé.

Az ÚŠB és a HG az önkény eszköze volt, a németektől kegyetlen, embertelen módszereket vett át és alkalmazott a rendszer ellenségeinek tartott polgáraival szemben.

A független szlovák állam megteremtéséhez hozzájárulni nem tudtak, viszont az ország történelmének egyik legsötétebb időszakát hozták el.

Tisót sem politikusként, sem emberként nem lehet felmenteni a szlovákiai holokauszthoz fűződő felelőssége alól. Jogi, politikai és erkölcsi felelőssége nyilvánvaló. A kormányfői tisztség viselőjeként 1939 októberéig jóváhagyta, aláírta az összes zsidóellenes kormányrendeletet, később elnökként jóváhagyta a parlament által elfogadott antiszemita törvényeket, köztük a zsidók kitelepítéséről szóló törvényt.

A történelem furcsa forgása, hogy Szlovákia Csehszlovákia részeként a győztesek oldalán került ki a második világháborúból. Az elkövetett bűnökért személyesen csak Josef Tiso és néhány egykori HSLS-béli párttársa bűnhődött.

Felhasznált irodalom

- BAKA, Igor (2010): *Politický systém a režim Slovenskej Republiky v rokoch 1939–1940*. Bratislava: Vojenský Historický Ústav. Online: <https://www.vhu.sk/data/files/320.pdf>
- BALOGH Gábor (2009): Szlovákia a náciizmus szolgálatában. *Nagy Magyarország*, 1(3), 40–47.
- BOROS Árpád (2015): Az első szlovák államról. *Joghistoria*, 20(1), 9–13. Online: https://majt.webtmp.elte.hu/Tanszkek/Majt/TDK/doc/joghistoria_201510.pdf
- G. KOVÁCS László – KAMENEC, Ivan (1997): *Jozef Tiso*. Dunaszerdahely: Nap. Online: <https://mek.oszk.hu/03900/03949/>
- HAMBERGER Judit (2009): A „kulturált” etnikai tisztogatás példái. A kitelepítés cseh módszerétől az asszimiláció szlovák módszeréig. In JUHÁSZ József – KRAUSZ Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. Kelet Európai Tanulmányok 4. Budapest: L'Harmattan–ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, 237–253. Online: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/43381>
- HRUBOŇ, Anton – IGAZ, Tomáš (2020): K Históriai žandárstva počas nemeckej okupácie Slovenska. In *Slovensko v roku 1945*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania, 383–393.

- NIŽŇANSKÝ, Eduard – NEŠŤÁKOVÁ, Denisa (2019): Az antiszemitizmus politikája Szlovákiában és a Svéd Királyság intervenciói 1942–1944/45 között a szlovákiai zsidók érdekében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21(1), 91–114. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00033/00079/pdf/EPA00033_forum_2019_01_091-114.pdf
- PRIBIŠ, Slavomír (2021): Nedemokratickosť režimu slovenského štátu 1939–1945 a organizácií Hlinková Garda, Hlinková mládež. *ACTA Theologica et Religionistica*, 1, 133–139. Online: <https://www.unipo.sk/public/media/17379/ATeR%202021-1.pdf>
- ROGOVYJ, Jevgen (2010): Sociálno-ekonomické aspekty procesu slovakizácie v rokoch 1938–1941. In SOKOLOVIČ, Peter (szerk.): *Život v Slovenskej republike Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 36–45. Online: https://www.upn.gov.sk/publikacie_web/zbornik-zivot-v-SR-1939-45.pdf
- ŠEVČIK, Jozef (2020): *Ústredňa štátnej bezpečnosti – spravodajská služba Slovenskej republiky 1939–1945*. Asociácia Bývalých Spravodajských Dôstojníkov.
- SIMON Attila (2021): Szlovákia története 1918–1945. In *Szlovákia története 1918–1945*. Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kar.
- SOKOLOVIČ, Peter (2009): *Hlinkova Garda 1938–1945*. Bratislava: Ústav Pamäti Národa. Online: https://www.upn.gov.sk/publikacie_web/hlinkova-garda.pdf